

Aula-brannen og aksjonen mot studentene

Alfons problem

30/11 - 93

ANDERS BRATHOLM

30. november 1943, to dager etter den påsatte brannen i Universitetets aula, slo riks-kommissar Josef Terboven til mot studentene i Oslo. Men mange var blitt advart og hadde kommet seg unna. Og den negative internasjonale reaksjonen var sterk; Berlin ga ordre om å begrense arrestasjonene. Kronikkforfatteren, senere professor i jus, var med på å varsle om den forestående aksjonen.

Samme dag som norske motstandsfolk hadde satt Aulaen i brann, 28. november 1943, innkalte Reichskommissar Josef Terboven noen nære medarbeidere til krisemøte. Han meddelte at tålmodigheten nå var slutt, og at han hadde bestemt seg for å la Universitetet stenge og alle mannlige studenter deporteres til fangeleir i Tyskland.

Planen fikk ikke den tilslutning han hadde håpet. Samtlige rådgivere advarte, med den begrunnelse at aksjonen ville skade Tysklands anseelse og handelen med nøytrale land. Dessuten var det ikke klarlagt at studenter sto bak brannen. En av rådgiverne nevnte også at Quisling sikkert ville sette seg aksjonen. Men Terboven blåste av alle innvendigene og kom med enda en begrunnelse: Han regnet med alliert invasjon i Norge våren 1944. Det var da viktig å ha studentene unna. I kraft av sin utdanning kunne de bli motstandsledere som ville falle de tyske troppene i ryggen under invasjonen. Hva Quisling angikk, skulle Terboven selv ta seg av ham.

Terboven kunne neste dag opplyse at Quisling ikke hadde motsatt seg planen, og ordre ble gitt om å sette den ut i livet. Det ble lagt stor vekt på at planen ble holdt strengt hemmelig.

Men det maktet man ikke. En generalmann i motstandsbevegelsen, Arvid Brodersen, hadde i lang tid fått viktige opplysninger fra en tysk offiser ved staben til øverstkommanderende, general von Falkenhorst. Det var major Theodor Steltzer – en overbevist antinazist.

Siden det tyske politiet trengte ekstra mannskaper for å kunne gjennomføre aksjonen mot studentene, ble det militære anmodet om å avgjøre noen hundre mann. Dette for-

talte von Falkenhorst til Steltzer da de spiste sammen den 29. november. Steltzer bragte med en gang opplysningen videre til Brodersen, som ut på kvelden fikk kontakt med den ene av Koordinasjonskomitéens organisasjonsledere, Tore Gjelsvik. Gjelsvik fikk sammenkalt noen sentrale folk i Hjemmefronten til et møte sent på kvelden.

Det var til å begynne med delte meninger om det skulle sendes ut et varsel til alle studentene om aksjonen, eller om man bare skulle underrette dem som deltok i organisert motstandsarbeid. Innvendingen mot å varsle alle var dels frykten for tyske represalier dersom varslingen ble kjent, og dels at det ikke ville være praktisk mulig å få bragt et så stort antall trykt over til Sverige. Man var derfor redd for at man bare ville gjøre studentene en bjørnetjeneste ved å varsle dem. Da det ble opplyst på møtet at Hjemmefrontens «eksportapparat» kunne makte å få studentene over til Sverige, ble det enighet om at det skulle settes i gang en alminnelig varslingsaksjon.

” Hadde fortjent en verre skjebne ”

Siden Koordinasjonskomitéens forbindelse med det hemmelige studentutvalget var brutt på den tiden, måtte varslingsapparatet improviseres. Noen visste at professor Arne Næss hadde god studentkontakt, og det ble bestemt at man skulle be ham om å skaffe de studentene som trengtes. Ved femtiden om natten fikk Næss en anonym oppringning med anmodning om å møte opp ved Majorstuen. Der møtte han Gjelsvik, og Næss påtok seg oppgaven. Noe senere på morgenen fikk han overlevert en bunke løpesedler med opplysninger om den tyske aksjonen og en anmodning til studentene om øyeblikkelig å forlate Universitetet og gå i dekning.

Det virker som varslet nådde frem til de fleste, men mange tok ikke hensyn til det. Der hvor de fleste studentene oppholdt seg – i universitetsbygningene ved Karl Johan – var nok mistroen størst. Dette skyldtes bl.a. at det særlig der flere ganger hadde gått rykter om tyske aksjoner mot Universitetet. Mange av studentene ble derfor sittende på sine leseselskaper eller stående i klynger og diskutere situasjonen.

Dette tok brått slutt. KL 11.05 la hundrevis av tyskere en «jernring» rundt universitetskvartalet og andre studiesteder. Mange ble også tatt i Studenterrunden og ved Undergrunnen. Deretter kjørte de tyske patruljene til studentene vedter i Oslo-

50 ÅR: Universitetet var et irriterende uttrykk for det uregjerlige Norge.

området for å arrestere dem som de fant der.

I løpet av formiddagen var ca. 1200 mannlige studenter arrestert og internert i Aulaen. Totalt var det ca. 4000 studenter ved Universitetet i Oslo den gangen, og de aller fleste var menn. De kvinnelige studentene ble etterhvert løslatt. Det samme skjedde med endel lærere. Men enkelte ble holdt tilbake og satt fengslet en tid – noen helt til krigen var slutt.

I 15-tiden gjorde Josef Terboven sin entré i Aulaen, men forlot etter kort tid stedet. Like etter kom Wilhelm Rediess. Han holdt på vegne av Terboven en tordentale, og opplyste om den skjebne som ventet de mannlige studentene. De skulle på grunn av «den slyngelaktige brannstiftelsen i Aulaen» og sin motstand mot NS og tyskerne deporteres til en særleir i Tyskland. De hadde fortjent en verre skjebne, men fordi Quisling hadde gått i forbønn, skulle de slippe å komme i en vanlig konsentrasjonsleir.

” Fikk ordre fra Berlin om å begrense aksjonen ”

Aksjonen utløste sterke protester fra nøytrale land og ga godt propagandastoff for de allierte. Den skap-

tene var ubøyelige, og gang på gang måtte tyskerne resignere. Forklaringen var trolig frykten for den sterke internasjonale opinionen som var opptatt av studentenes skjebne.

I løpet av 1944 fikk ca. 150 studenter reise hjem på grunn av sykdom eller andre forhold. Resten ble hjemsendt med «De hvite bussene» i april 1945 – noen uker før krigen var slutt – sammen med andre norske politiske fanger i Tyskland.

14 studenter kom ikke tilbake; de fleste hadde bukket under for smittsomme sykdommer. Ytterligere tre døde etter hjemkomsten på grunn av sykdom de hadde pådratt seg i fangenskapet.

” Provosere tyskerne til å stenge Universitetet ”

Hvem sto bak Aula-brannen? Det var en gruppe som arbeidet for den hemmelige avisen London-nytt. Anmodningen om aksjonen kom fra redaktøren av avisen, Petter Moen. Han ble arrestert i februar 1944, og omkom sammen med flere av sine nære medarbeidere under transport med fangeskipet «Westphalen», som krigsforliste. Moen vil være kjent av mange for sin gripende dagbok fra fangenskapet, funnet gjemt i fengslet og publisert etter krigen.

Hva var motivet for brannstiftelsen? Det er ennå ikke klarlagt med sikkerhet. En forklaring er at motivet var å forhindre en tysk konsert i Aulaen søndag 28. november. En annen forklaring er at hensikten var å provosere tyskerne til å stenge Universitetet. Mange i motstandsbevegelsen var engstelige for at det vedvarende presset mot Universitetet – med trusler om henrettelser – skulle føre til en ettergivenskap som ville svekke hele motstandsbevegelsen.

Kanskje begge forklaringene er av interesse? Det egentlige formålet var å provosere tyskerne til å stenge Universitetet, men natt til 28. november kan ha blitt valgt for brannstiftelsen for å få tyskerne til å tro at formålet var å hindre konserten.

Hvordan skal man bedømme Universitetets motstandskamp? Flere historikere har uttalt seg positivt, men de fleste hører til krigsgenerasjonen som selv deltok i motstandskampen. La oss derfor gi ordet til en historiker som ikke var født da den annen verdenskrig brøt ut: Professor Hans Fredrik Dahl. I sin store Quisling-biografi formulerer han sitt syn på Universitetets motstandskamp slik: «Sinnbildet av det uregjerlige Norge kunne være Universitetet i Oslo.» Kan dette være «historiens diktning» – iallfall inntil videre?

te også en negativ reaksjon hos den politiske ledelse i Berlin, som innså hvilke skadevirkninger aksjonen kunne få for tyske interesser. Det var derfor på tale å omgjøre planen om å sende studentene til Tyskland. Men så kom det en diplomatisk protest fra Sverige, og siden det ville stride mot nazistenes «æresfølelse» å ta hensyn til denne, ble planen om deportering av studentene oppretholdt. Men Terboven fikk ordre fra Berlin om sterkt å begrense aksjonen. Dette førte til at en jevn strøm av studenter ble løslatt i tiden som fulgte, slik at bare vel halvparten av de ca. 1200 arresterte ble sendt til Tyskland. Mange NS-studenter og enkelte andre NS-folk deltok aktivt i arbeidet for å få de arresterte studentene løslatt.

Det hadde vært Terbovens plan å la studentene gjennomgå en kort militær utdanning med sikte på å få dem satt inn i kampen mot russiske partisaner i det okkuperte området i Sovjetsamveldet. Men denne planen ble ikke fulgt, selv om studentene ble utstyrt med SS-uniformer og utsatt for sterk ideologisk påvirkning.

Studentene var lite samarbeidsvillige. De fortsatte den obstruksjonslinje Universitetet hadde fulgt, og nektet f.eks. å bære tyske militærdiskusjoner på uniformen eller å utføre krigsviktig arbeid. Det kom til flere dramatiske konfrontasjoner med trusler om massehenrettelser dersom de ikke ga seg. Men studen-